

הרב ברוך אבערלאנדער

אב"ד ורב דקהילת חברה ש"ס – ליובאוויטש
בודאפעסט, הונגריה

לע"נ אאמו"ר הרה"ח ר' מרדכי אהרן חיים בן הרה"ח אליעזר ז"ל, ליארצייט הראשון שלו בערב ראש השנה תשע"ב. אאמו"ר ז"ל תמיד עודדני ללון בעומקה של הלכה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והיה שמח לעיין בבירורי הלכה ומנהג שכתבתי במשך השנים, והיה מעיר הערות ובפרט בעניני מנהג, שאאמו"ר היה בקי מאד במנהגים שנהגו בהם בקהילות השונות שבהונגריה. גם במאמר זה הבאתי ממה שהעיר בענין הנידון.

ללמד חומש לפי הסדר או לפי פרשיות השבוע

זכורני בילדותי נהגו ללמוד אותנו את החומש לפי סדר פרשיות השבוע, וזו היתה השיטה הנפוצה מימים ימימה בקהילות השונות ברחבי מזרח אירופה. אמנם בבית הספר "בית מנחם" שע"י קהילתנו פה בודאפעסט מלמדים את החומש לפי הסדר, ורק ביום ה' או ועש"ק מספרים המלמדים בעל-פה את סיפור הפרשה והמצוות הנזכרות בה. ישבתי עם ההנהלה וביקשתי מהם לשנות את סדר הלימוד לפי פרשיות השבוע, ונשאלתי לבאר להם נימוקי, וזה החלי בס"ד.

בן חמש שנים למקרא

בברייתא (סוכה מב, א) למדנו: תנו רבנן קטן היודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע. תורה מאי היא? אמר רב המנונא: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים לג, ד). קריאת שמע מאי היא? פסוק ראשון. וכשמתבגר יותר מלמדנו המשנה בפרקי אבות (פ"ה מכ"ב): בן חמש שנים למקרא. ואכן כך נהגו מאז ומתמיד להתחיל ללמד ילדים את פסוקי התורה מגיל צעיר מאד.

לימוד המקרא לפי סדר פרשיות השבוע

את סדר לימוד המקרא מתאר הרב שמחה אסף בספרו 'מקורות לתולדות החנוך בישראל' (ח"א עמ' VXX-VX): "...למוד המקרא, שתפס מקום מרכזי בתקופות הקודמות וביחוד בימי המשנה והתלמוד, נצטמצם מאד בחדר... בחדר-החומש תפס החומש את כל הזמן, וגם צעיר היה הילד ועוד לא הגיע לגיל של הבנת הנביאים והכתובים כהוגן, ובחדר-הגמרא הוקדש זמן מועט מאד ללמוד הגמרא וגם הוא נתפס ברובו ע"י החזרה על פרשת השבוע. באופן זה עברו הילדים לכל היותר רק על ספרי הנביאים הראשונים, ולנביאים אחרונים וכתובים לא הגיעו כל עיקר. בהיות הילד בן שמונה או בן תשע התחיל בלמוד הגמרא, ומאותו זמן ואילך נעשתה הגמרא עיקר וכל שאר הלמודים טפלים לה.

גם למוד החומש, אף שהוקדש לו זמן רב בערך, לא השביע רצון. בלמוד הפרשה נהג סדר הלמוד לשבועות: בכל שבוע למדו את פרשת השבוע, את הסדרא. בכל תפוצות ישראל למדו איפוא הילדים אותה הפרשה שבה קראו בתורה בשבת ובשני וחמישי. וילד כי יבוא מעיר אחרת יכול הוא להכנס תיכף לכתה המתאימה לו, וימצאנה עומדת באותה הפרשה עצמה שלמד לפני צאתו לדרך, ולהמשיך עמה את למודו. למוד פרשת השבוע עם הילדים יש לו יתרון רב, כי הוא מכניס את הילד לתוך החיים הדתיים ולעולמם של הגדולים. הרי זוהי הפרשה שקורין בה בתורה בבית הכנסת, ואבא עובר עליה בערב שבת שנים מקרא ואחד תרגום ואמא קוראת בה בשבת ב'טייטש-חומש' ומספרת לילדיה ספורי אגדות הקשורים בה. דרשן כי יבא וסמין דרשתו על פרשת השבוע, והיא נלמדת ביום השבת בבית-המדורש עם פרוש רש"י ושאר מפרשים. הגדולים מקפחים בה זה את זה במקראות סתומים ובפשטים, ועל פיה רשמו את הזמן באגרות ובכתבי-מסחר. אולם בשטת-למודים זו היתה גם מגרעת גדולה: הילדים המתחילים את התורה היו לומדים אותה בשנים הראשונות למקוטעים, בתחלה למדו בכל שבוע עד שני, ואחר כך עד שלישי ורביעי, עד שגדלו הילדים ולמדו בכל שבוע את הפרשה כולה, אולם גם אז נשמטו הפרשיות שחלו בימי 'בין הזמנים'...

את המשנה, שלפי סדר הלמודים שאנו מוצאים במס' אבות יש להקדיש לה חמש שנים רצופות, לא למדו בחדר כלל, ובמקומות שנלמדה לא למדו רק פרקים מועטים...

המהר"ל מפראג רצה לתקן את סדרי הלימוד

למראה הקלקולים האלה התעוררו... יחידי הסגולה מגדולי הרבנים והמוכיחים שבדור לשים להם קץ ולהכניס תקונים גדולים בתכנית הלמודים... בראש תנועת התקונים עומד הגאון המפורסם מהר"ל מפראג... מהר"ל נכנס בעובי הקורה ואחריו נמשכו הגאונים ר' חיים אחיו, אב"ד בפרידברג ומחבר כמה ספרים; ר' שלמה אפרים לונטשיץ, בעל 'עוללות אפרים', שהיה דרשן בפראג בימיו של מהר"ל ואחר פטירת מהר"ל נתמנה גם לאב"ד במקומו; ר' ישעיהו הורוויץ, בעל השל"ה, ששמש גם כן ברבנות פראג, ורבים אחרים...

דרישתם התקיפה של מהר"ל וחבריו היתה, להניח ביסוד החנוך את סדר-הלמוד שקבעו לנו חכמי המשנה: בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה וכן חמש עשרה לגמרא, זאת אומרת לשנות את הסדר הנהוג מן המסד ועד הטפחות... בקרת חריפה ומקיפה כזאת על כל שטת החנוך לא נשמעה לפני ימיו של מהר"ל... הוא השפיע מרוחו על בן עירו הגאון ר' אפרים לונטשיץ, בעל 'עוללות אפרים', שנחשב לגדול הדרשנים והמוכיחים שבדור...

לשם תקנת החנוך מציגים מהר"ל וחבריו שורה של דרישות חשובות מאד:

א. ללמד את התורה על הסדר, 'מבראשית עד לעיני כל ישראל'. הלמוד צריך שיהיה על פי פשוטו של מקרא, וצריך להסביר לילד, כשיש לו כבר קצת הבנה, את עיקרי הדינים שבתורה, כי למוד התורה צריך לשמש יסוד ללמוד המשנה...

ב. אחר שכבר למד כל המקרא ויבין במצות השם, אז יש ללמוד משניות. תחלה אותן שנוהגין בדורות הללו ואחריהם גם ממסכתות קדשים וטומאה וטרה. למוד המשנה תופס מקום בראש בתכנית הלמודים של מהר"ל וחבריו...

ג. על למוד הנביאים והכתובים נחלקו הדעות...

ד. בלמוד הגמרא דרשו מהר"ל וחבריו שלא יתחילו בו כי אם אחר שיהיו התלמידים בקיאים בתנ"ך ובמשניות המשמשים הכנה טובה ללמוד זה, וממילא יתחילו בלמודה רק כשיגיעו לגיל יותר גבוה ויהיו בני י"ב-י"ג. דרך הלמוד צריך שיהיה מכוון לזה שהנערים ירכשו להם קודם כל בקיאות הגונה ולא שיוציאו רוב זמנם בפלפול והעמקה בקצת סוגיות...

ה. עוד דרישה אחת דרשו מהר"ל וחבריו, והיא: ללמד את הילדים דקדוק לשון הקודש... ההתנגדות שפגש בה מהר"ל מצדדים שונים מצערת אותו מאד... מהר"ל איש הפלאות היה כחידה סתומה בעיני בני דורו שלא הבינו לרוחו ולא ירדו לסוף דעתו... מכל שאיפותיו של מהר"ל לא נתגשמה בחייו רק אחת, אמנם לא בשלמות, דבריו על החשיבות הגדולה של למוד המשנה עשו פרי... ואם עד היום אין לך קהלה בישראל שלא תמצא בה חברה ללמוד המשניות – יש לזקוף את זה לזכותו של מהר"ל".

המהר"ל מפראג: "הטפשים מלמדים עם הנער מקרא מעט מן הפרשה ומפסיקין"

מבין כל השינויים שעוררו עליהם אעתיק בזה כמה קטעים ממה שכתבו אודות לימוד החומש לפי הסדר.

וזה אשר כתב המהר"ל בספרו 'גור אריה' עה"ת (דברים ו, ז): "הטפשים בארצות אלו... מלמדים עם הנער מקרא מעט מן הפרשה, ומפסיקין, ומתחילין בשבוע אחרת פרשה שניה קצת מן הפרשה, ובכלות השנה לא ידע הנער, כי נשכח ממנו הראשונים, ואז יחזור בשנה השניה. ומפני ששכל הנער יותר – מלמד עמו יותר ממה שלמד עמו אשתקד, וכן שלישית ורביעית וכמה שנים, וכאשר נעתק מן המקרא, מאומה לא ישא בידו, יציאתו כביאתו..."

ועוד כתב עד"ז ב'דרשות מהר"ל – דרוש על התורה' (בתוך ספר 'באר הגולה', ירושלים תשל"א, עמ' 35): "ויותר מזה בלבול הלמוד של תנוקות של בית רבן, שעליו העולם עומד כשהוא הבל פה שאין בו חטא. אשר אין לספר גודל הקלקול שמתחילין ללמדם פרשה אחת בסדר הזה, ובשבוע האחר פרשה אחרת בסדר שקורין הצבור וכן נוהגין כל השנה. עד שקודם שיתחילו השנייה ישכחו הראשונה שאינם חוזרים עליהם כלל, כמו שעושים בתלמוד גם הוא. וכשבא אח"כ לתלמוד יוצא ערום ממקרא כאשר נכנס, עד כי אף פרשה אחת בתורה איננו יודע, עד שלא נמצא כמעט אין גם אחד הרגיל במקרא. ואם יבא מי שירצה להדריך בדרך אמת וישר אומרים הלא אחר הרוב יש להטות, על זה דאבה נפשי".

ה'כלי יקר': "לא כדרך המלמדים שלומדים עם הנער ככל שבוע כמה פסוקים מן הסדרא"

והגאון ר' שלמה אפרים לונטשיץ, בעל 'כלי יקר', בספרו 'עמודי שש' (ווארשא תרל"ה, עמוד התורה פרק ה, עמ' 35): "עמוד התורה אשר בדורינו הוא ירופף מאד ותולה ארץ על בלימה, כי בכל דרכי הלימוד אין בהם מתום מיום עמדו על דעתו עד כי יזקין, כי בטרם ידע הנער מאוס ברע יבחור יתן אותו ליד המלמד ללמדו מקרא כמה פסוקים מן פרשת בראשית, ואח"כ לשבוע הבאה כמה פסוקי מן פרשת נח וכן כולם, ואינו מלמדו כי אם פירוש המלות ולא פירוש חיבור הפסוקים, ואף אם ילמוד עמו כל הפרשה מ"מ לא ילמוד עמו חיבור

הענינים. ואחר זה הוא מתחיל ללמוד משנה... כל הלימוד שכבר למד מקרא אין בידו מאומה ממנו, וכל מה שלמד מקרא אין בלימוד ההוא שום לימוד של תורה אלא לימוד הלשון לבד שלמדו לדבר בלשון הקודש, כי לא יזכור כי אם פירוש המלות, והיה יכול ללמוד עמו הלשון הקודש בלא שום ספר כדרך שמלמדין לאדם שאר לשון לועז...".

ועד"ז כתב עוד שם בסוף הספר (מוסר עמוד התורה, עמ' 122): "והסדר הנכון הוא ללמד תחלה מקרא עם חיבור פירוש המלות מן בראשית עד לעיני כל ישראל, לא כדרך המלמדים שבדורינו בארצות אלו שלומדים עם הנער בכל שבוע כמה פסוקים מן הסדרא שקורין באותה שבוע, ואח"כ בשבוע שלאחריה לומד עם הנער בסדרא אחרת, והכל פירוש המלות לבד בלא חיבור וא"כ וודאי לא קרוב זה אל זה והיה כלא היה כל מה שלמד תוך שנה זו, ולא זו שאינו יודע לחבר שום ענין אלא אפילו פירוש המלות שלמד כבר נשכח זכרו מנגד עיניו כשאינו יודע מה הוא. ע"כ אין טוב כ"א ללמדו כל החומש תמידין כסדרן עם הבנת החיבור הענינים... ואחר שכבר למד כל המקרא ויבין במצות ה' אז יש ללמדו משניות תחלה...".

השל"ה: "לא ידלג מפרשה לפרשה של שבוע"

וגם השל"ה כתב עד"ז (מסכת שבועות פרק נר מצוה): "ולמדתם אתם את בניכם (דברים יא, יט) כסדר הזה, הנער כשיתחיל ללמוד מקרא לא יזוז עד גמר תורה נביאים כתובים היטב היטב, לא ידלג מפרשה לפרשה של שבוע, רק זה אחר זה, ולא יזוז משום פסוקים עד שידע הנער פירוש המלה עם הפעולה והחיבור, דהיינו ביאור הפסוק. וגם חלק גדול מחכמת הדקדוק טוב ללמוד בעודו נער שאז כתובים על לוח לבו והם לזכרון תמיד. אחר כך משניות כולם מן שיתא סדרא שיהו שנונים בעל פה, ואחר כך התלמוד...".

וכתב הגאון רבי שבתי שעפטיל זצ"ל בן השל"ה, שהיה אב"ד בפרנקפורט ופוזנא, בס' 'ווי העמודים' (נדפס בסוף ס' השל"ה) עמוד התורה פ"ה: "בעוברי מפרנקפורט לק"ק פוזנא הלכתי דרך הים, ועברתי בק"ק אמשטרדם, ומצאתי שמה אנשים חשובים והרבה תלמידי חכמים מהם, והייתי בבתי מדרשות שלהם אשר לכל אחד מחיצה בפני עצמו, ראיתי שהקטנים לומדים המקרא מבראשית עד לעיני כל ישראל ואח"כ העשרים וארבע ואח"כ כל המשניות, וכשנעשה גדול אז מתחיל ללמוד גמרא עם פיר[ו]ן ש תוספות גדלו והצליחו גם עשו פרי. ואנכי בכיתי על זה למה ועל מה לא יעשה כן בארצינו, הלואי שיתפשט המנהג הזה בכל תפוצות ישראל...". ובצוואתו (נדפסה בסוף ס' 'יש נוחלין') אות כז כתב עוד: "ענין גידול בנים, סדר לימוד, תחילה ויקרא¹ ואח"כ מבראשית עד גמירא".

הטעם שהשינויים של המהר"ל לא נתקבלו

כל ההשתדלויות של המהר"ל לשינוי שיטת הלימוד לא הועילו, וכפי שכתב הוא בעצמו ב'דרוש על התורה' שם (עמ' מד): "וכבר התחלתי להדריך בני אדם שיתנו ללמד בניהם משנה תחלה ליסוד גמור ואח"כ כל סדר הלימוד על פי שגדרו חז"ל בדרכי התורה, ולא עמדה לי".

1 כנראה ע"פ המדרש (תנחומא צו יד): "מתחילין התשב"ר ללמוד בספר ויקרא". וכתב ע"ז הש"ך (י"ד סי' רמז סק"ח): "וכן נהגו עכשיו". אמנם בילקוטי שיחות' (חלק כב עמ' 6) כתב: "מנהג ישראל, או בלויז די התחלה הלימוד פון תנוקות איז פון ספר ויקרא, אבער דערנאך לערנט מען מיט זיי בסדר אחר, כמנהגי המקום, וראה הערה שם. 44

וכן כתב בן דורו הצעיר בספר 'יוסף אומץ' (עמ' 284), לאחר שהעתיק דברי המהר"ל מספר 'גור אריה': "אבל אני לא ראיתי מי שמקפיד על לימוד כזה". גם רבי יוזפא שמש ב"מנהגים דק"ק וורמיישא" (ח"ב עמ' קעב) כותב בחלק הנקרא "מנהג מקרי דרדקי": "המלמד לומד עם הסדרא, ואומר להם החיבור, וסדרא רש"י. וכן יעשה כל שבוע, כי דבר גדול הוא לנערים שילמדו כל שבוע הסדרא עם ידיעת החיבור ופירש"י".

הסבר לשיטת הלימוד הנהוג², ולמה לא נתקבלו תיקוניו של המהר"ל מפראג ובני דורו, אפשר למצוא בש"ך (יו"ד סי' רמה סק"ה): "שאנו סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין [כד, א] ש"ס בבלי שבלול במקרא ומשנה וגמרא, אלמא דמשום הכי אינו חייב לשלש את שנותיו במקרא, ואינו חייב ללמוד עם בנו מקרא, כיון שלמדו ש"ס". אמנם אדה"י בעל ה'תניא' בהל' תלמוד תורה שלו (פ"א קו"א סוף סק"א) דחה דברי הש"ך³, וכתב: "ולפ"ז אין זכות למנהג שלא נהגו ללמד האידנא נביאים וכתובים אלא כמ"ש בפנים".

ההכוונה למה שכתב שם (ה"א): "ומאימתי אביו חייב ללמדו משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה וגו' ופסוק ראשון מפרשת שמע ישראל, ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים בעל פה עד שיהא בן חמש שנים... וכשיהיה בן שש או בן שבע שלימות הכל לפי בוריו וכחו מוליכו אצל מלמד התינוקות לקרות בתורה כל היום כולו, עד שיקרא תורה שבכתב כולה עם נביאים וכתובים כולם פעמים רבות עד שיהיה בן עשר שנים... ואחר כך ה' שנים בלימוד המשניות בעל פה שהן הלכות פסוקות בלי טעמים. ואחר כך ה' שנים בתלמוד שהוא לידע בדרך קצרה הטעמים של ההלכות והדינים ומקורם מתורה שבכתב... ואחר כך כל ימיו של אדם איש לפי שכלו ויכלתו בפלפול התלמוד בקושיות ופירוקים...".

אמנם מוסיף אדה"ז להסביר שם (ה"ו): "ובזמן הזה שכל התורה שבעל פה היא כתובה לפנינו א"צ לשכור מלמד לבנו שילמדנו כל התורה שבע"פ, אלא שילמדנו להבין היטב בתלמוד ברוב המקומות גם בהלכות וסוגיות העמוקות עם רוב הפוסקים ראשונים ואחרונים, ויעמידנו על עיון ההלכה למעשה שיוכל לעיין בעצמו ללמוד ולהבין ולהורות כל הלכה למעשה מתוך עיון בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים ואזי יוכל הבן ללמוד בעצמו כל התלמוד והפוסקים לידע כל ההלכות של תורה שבע"פ שהן פירוש התרי"ג מצות ודקדוקיהן בטעמיהן ומקוריהן כאלו למדו המלמד. וכן כל התנ"ך ודרשות ההגדות.

2 ראה גם משי"כ היחתם סופר' ב'תורת משה' (בדרוש בתחילת פרשת בשלח): "שבת ס"ג ע"א אמר רב כהנא הינא בר תמני סרי שנין הוי גמירנא לי' לכוליה ש"ס ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא מאי קמ"ל דליגמר אינש והדר ליסבר, והנראה מזה שחז"ל הפכו הענין ללמוד את בניהם כולי' גמרא והמקראות ע"ד הירושים מבלי הודיעם פ"י הפשוט ושאין מקרא יוצא מידי פשוט...". ראה שם הביאור ע"פ מה שאמרו חז"ל (ברכות כח, ב) ומנעו בניכם מן ההגיון, ופרש"י: "לא תרגילום במקרא יותר מדי". ועד"ז כתב הגה"ק בעל 'בני יששכר' בספרו 'מעין גנים' (ונדפס בריש ספרו 'אגרא דכלה'): "זוה לדעתי מה שהזהירו רז"ל מנעו בניכם מן ההגיון, וזאת לדעתי ג"כ אשר מעולם תמהתי על מנהגינו משנים קדמוניות כאשר אנו מחנכים את בנינו לתורה, אז תיכף אחר שלומדים עמהם פירוש המלות מאיזה פרשיות בתורה מתחילין ללמד עמהם גמרא, והיה הדבר הזה בעיני לפלא, ועלה בדעתי שמהראוי ללמוד עם הנער כסדר כל התנ"ך עד גמירא עד שיהיה מורגל בהם...".

3 גם בספר 'אומר מיהודא' על שר"ע הל' מלמדים (סי' רמה ס"ו סק"ה) לרבי יהודה ב"ר ליב "מלמד להועיל בק"ק פרעשבורג" (ברין תקנ"א) כתב על דברי הש"ך: "איך ילמוד גמרא ואין הבן יודע מקרא אחר בתנ"ך... ולפחות ילמד עם תלמידיו מידי יום בימו פרשה אחת עם פרש"י הדק היטב. וכך אני נוהג תמיד בכל יום ויום, אני לומד שעה א' פרשה א' עם פ"י רש"י ואח"כ גמרא ותוס', ובערב שבת חזרנו על המקרא כל הסדרה עם פ"י רש"י, וגם ההפטרה השייך לאותה השבוע עם הפירוש, עד שהיתה שגורה בפי התלמידים...".

ולכן לא נהגו עכשיו ללמד להתינוק כל התנ"ך כבימיהם רק תורה לבדה, כי סומכים שילמוד בעצמו כשיגדיל, משא"כ בימיהם שלא היו הנקודות וטעמים כתובים אלא בע"פ. ומכל מקום צריך ללמדו ולחזור עמו פעמים רבות כל פרשיות התורה שבהן כתובות המצות והמשפטים שהתלמוד מפרשן והפסוקים והתיבות ואותיות שבהן הן נדרשין תמיד בתלמוד. [וכנראה כיוון ה'ערוך השלחן' (יו"ד סי' רמה סי"ג) לדעת רבינו, שכתב חידוש זה מדעתיה דנפשיה. וראה עוד דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש ב'התוועדיות תשמ"ב' ח"א עמ' 358].

הרי לנו לדעת אדה"ז שהסיבה שחכמי המשנה סידרו את סדר הלימוד של חמש שנים למקרא, חמש שנים למשנה ורק אח"כ לגמרא, אינו כיון דא"א ללמוד גמרא לפני שגומרים את כל המקרא והמשנה, אלא כיון שתורה שבע"פ וכן טעמי המקרא לא היו כתובים, ועל כן חייב אדם ללמוד את כל המקרא, את כל המשנה ורק אח"כ ללמוד תלמוד, כי באם לא ילמוד כל זה בצעירותו לא יוכל ללמדו בעצמו כשיגדיל, משא"כ בזמן הזה שכל התורה כתובה לפנינו חובת תלמוד תורה לילד אינו כולל לימוד כל התורה ממש, אלא המטרה היא ללמדו את אופן ודרך הלימוד, כדי שעל פיו יוכל להמשיך וללמוד בעצמו כל המקרא, כל מה שלא לימדוהו בצעירותו, אבל לימדוהו את דרך הלימוד של זה. וכן יעמידנו על עיון ההלכה למעשה שיוכל לעיין בעצמו ללמוד ולהבין ולהורות בגדלותו מה שהחסיר בקטנותו. וכך הגדיר האגלי טל' (בהקדמתו לספרו) את סדר הלימוד בימינו: "בזמן הזה שתורה שבע"פ כתובה, המצוה ללמד הוא ללמד דרכי הלימוד".

[ובאמת שיסוד לדבר נמצא כבר בשו"ת 'חות יאיר' סי' קכד (ציין אליו ב'פתחי תשובה' יו"ד סי' רמו סק"ד): "לפום ריהטא משמע ממשנה דאבות דתנן בן חמש למקרא בן עשר למשנה בן ט"ו לתלמוד שלא יתחיל בן משכיל ללמוד ש"ס עד שיגמור כל ו' סדרי משנה, ק"ו מדורות הראשונים שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם ואנן נקב מחט סדקית. אבל אין זה מוכרח, רק בדורות ההם לא היו דברי המשנה בכתב והי' איסור לכותבם, כ"ש שלא הי' דפוס כי נתחדש קרוב לדורות הללו כשי"ן שנה, לכן הוצרכו זמן רב ללימוד המשנה". אלא שבהמשך דבריו הוא בכל זאת מחייב את לימוד כל המשנה לפני לימוד הגמרא: "ומ"מ ודאי לא היו מתחילין ללמוד עמהם דיוקי המשניות ודקדוקיהן ומה שנתחדש מרמיותן ומשינוי לשונם עד שלמדו כל או רוב המשניות, והכי מוכח מה' שנים של מקרא שהיו לומדין כל תנ"ך עם בנייהם לפני שהתחילו במשנה".]

למה המשיכו ללמד את המקרא לפי סדר פרשיות השבוע

ועדיין יל"ע בדבר, שהרי כל הסברו הנ"ל של אדה"ז מסביר לנו למה נדחו רוב התיקונים שהציע המהר"ל, שיחזרו ללמוד כל המקרא וכל המשנה ורק אח"כ להתחיל ללמוד גמרא, ולפי אדה"ז אין צורך בזה, כי מספיק ללמד את הילדים איך ללמוד מקרא ומשנה והם כבר ימשיכו בעצמם ללמוד את השאר לכשיגדלו. ועדיין אינו מובן למה לא נתקבל השינוי של המהר"ל שדרש ללמד את התורה על הסדר, מבראשית עד לעיני כל ישראל, ולא כפי "הטפשים בארצות אלו... [ש]מלמדים עם הנער מקרא מעט מן הפרשה, ומפסיקין, ומתחילין בשבוע אחרת פרשה שניה קצת מן הפרשה", והרי לכאורה מסתברים דבריו.

וי"ל דהא בהא תליא, התקנה שילמדו את התורה לפי הסדר תלוי בתקנה האחרת שילמדו

את כל המקרא הרבה זמן לפני שיתחילו ללמוד משנה וגמרא, שהרי מה תועלת בלימוד באם ילמדו את כל פסוקי התורה פעם אחת לפי הסדר, והרי באם לא יחזרו כמה פעמים על מה שלמדו לא יזכרו כלום מכל מה שלמדו. והנה אדה"ז כותב בפירוש ('קונטרס אחרון' שם סק"ג): "לפי סדר הלימוד הנהוג עכשיו (ש)העיקר הוא משנה וגמרא... לפי סדר הלימוד של עכשיו שאין למדים מקרא רק תורה לערך ב' שנים ועיקר הלימוד משנה וגמרא", ולאחרי השנתיים שמקדישים כולו ללימוד המקרא מיד מתחילים ללמוד משנה וגמרא, והן אמת שממשיכים ללמוד גם מקרא עד לגיל הבר מצוה בערך, הרי אפילו באם יספיקו ללמוד את כל חמשת חומשי התורה אבל ודאי כבר לא נשאר מספיק זמן גם לחזור על המקרא כמה פעמים, וא"כ מה התועלת בלימוד לפי הסדר⁴.

משא"כ בלימוד לפי פרשיות השבוע, משננים כל שנה כל מה שלמדו בשנה שעברה – עם תוספת, עד שחוזרים על חלק חשוב ולפעמים רוב ואף כל הפרשה מדי שנה, עכ"פ אותם הפרשיות שלומדים בחדר. ומעניין שהמהר"ל בעצמו מציין את השינון שזה החסרון של לימוד לפי פרשיות השבוע: "...עד שקודם שיתחילו השנייה ישכחו הראשונה שאינם חוזרים עליהם כלל", משא"כ לשיטתו שלומדים לפי הסדר וגם לומדים במשך כמה שנים רק מקרא הרי אפשר ללמוד את כל המקרא ולחזור עליהם כמה פעמים. אבל לפי זה אין לתפוס את החבל בשני ראשיו שגם מתחילים ללמוד משנה וגמרא בגיל צעיר וגם לומדים את התורה לפי הסדר בלי לחזור על מה שנלמד, ואדרבה אז נוכל לקרוא על שיטה זו את דברי הביקורת של המהר"ל: "...עד שקודם שיתחילו השנייה ישכחו הראשונה שאינם חוזרים עליהם כלל".

נפוץ היה ללמד את הילדים לפי סדר פרשיות השבוע

כתב ה'אור זרוע' (ח"א הל' ק"ש סי' יב): "ונראה בעיני דמלמדי תינוקות את הפרשה אינם חייבים לאגמורי בשבת הואיל דפרשי' כל השבוע קרי השלמה עם הצבור והרי השלימה כבר". והועתק בשו"ע (או"ח סי' רפה ס"ו): "מלמדי תינוקות אין צריכים לחזור ולקרות הפרשה בשבת⁵. הרי לכאורה מפורש כאן שהמלמדים היו לומדים עם התינוקות את פרשת השבוע. אמנם י"ל דשאני ילדים גדולים יותר שכבר מספיקים לגמור את כל פרשת השבוע, ואין כ"כ ראייה מזה שגם ילדים שאינם לומדים רק חלק מהפרשה שגם הם היו לומדים פרשת השבוע ולא לפי הסדר. אמנם אדה"ז בשלחנו שם הוסיף כמה מלים של פירוש: "לפיכך מלמדי תינוקות שגמרו הפרשה עם התינוקות פעם אחת...", ומשמע קצת דישנם גם מלמדי תינוקות שאינם גומרים את הפרשה אמנם לומדים הם פרשת השבוע.

אמנם משו"ת תשב"ץ (ח"א סי' ב) יוצא מפורש שסדר הלימוד היה לפי סדר פרשיות השבוע אף כשלמדו עם ילדים שלא הספיקו לגמור את כל הפרשה: "שאלת אם מותר לכתוב

4 חובת השינון נאמר גם בגמרא (קידושין ל, א): רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא (בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בבקר. רש"י) עד דמקרי לינוקא ומוספיה (מהדר לו מזה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר. רש"י). עוד נאמר (מגילה ז, ב): תנא מיניה ארבעין זימנין, ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה. וראה עירובין (נד, ב).

5 ובימנן אברהם' שם (סק"ט) כתב: "נ"ל דדוקא בימיהם שהיו לומדין פירוש המקרא עם התנוקות, אבל אם לומד פירוש המלות לחוד לא יצא". וראה מה שפירש ב'לבושי שרד' (אות ד). אמנם נראה הכוונה למה שהובא לעיל מ'הכלי יקר': "...אינו מלמדו כי אם פירוש המלות ולא פירוש חיבור הפסוקים, ואף אם ילמדו עמו כל הפרשה מ"מ לא ילמדו עמו חיבור הענינים", ולזה כתב המג"א שבאם לומדים רק פירוש המלות ולא חיבור הפסוקים והענינים אין יוצאים בזה חובת ה'תרגום'.

בלוחות שלשה או ארבע פסוקי' או פרשה שלימה כמו שנהגו באלו הארצות לתינוקות שאין להם ספר והמלמד כותב להם בכל שבוע מה שדעתו של בן יכולה לקבל בכל שבוע ושבוע ובסוף השבוע מוחק וחוזר וכותב **פרשת אחרת כפי התחלפו' הפרשיו' בכל שבוע ושבוע** ואמרת שנסאלת מזה והתרת להם אחר שאין כונתם למחוק אותה פרשה או אותם פסוקים דרך השחתה ונקמה ובזיון אבל הם מתכווני' לקיים מצו' תלמוד תורה וכאנוסים הם הואיל ואין להם ספרים לקרו' את בניהם..." , הועתק ב'פתחי תשובה' (יו"ד סי' רפג סק"ב).

וכן היה גם סדר הלימוד התימני וכפי שכתב הרב יצחק רצאבי ב'שלחן ערוך המקוצר' (יו"ד ח"ב סי' קסא סוף הערה ז): "גם אצלינו המנהג פשוט ללמדו מקצת מפרשת אותו שבוע מתחילתה או מן הששי (לפי שהיא עליית הקטנים אצלינו...) לפי כוחו ולפי הזמן, ומיום ראשון שאחריו ממשיכים כך מפרשת השבוע שאחרי כן, עד שהוא גדול ואז לומד כל הפרשה באותו שבוע". וראה עוד מש"כ ר"י קאפח ב'הליכות תימן' (עמ' 84-85 במהדורת ירושלים תשס"א).

בספר 'אדמו"רי בעלז' (ח"ד עמ' רטז) מסופר על הרה"ק רבי אהרן מבעלז' זצ"ל: "מרוך התעניין בסדרי החינוך ב'חדרים' ודאג להמשך שרשרת הקודש ללא שינוי. פעם בשבתו בנוה-הקיץ טאטארו, ירד גשם שגרם נזק לתושבי הסביבה, כי הפריע להם לקצור את התבואה בשדות, וכן נפגעו בעלי בתי-המרגוע מהעדר מבריאים, בגלל מזג האוויר החרפי שהשתרר לפתע. באותו זמן התעניין מרוך בסדרי התלמוד-תורה במקום ונודע לו שאין מלמדים שם את פרשת השבוע מדי שבוע כנהוג מדורי דורות, אלא הפרשיות נלמדות לפי הסדר, מבלי להתחשב בתקופת השנה. למרוך לא נראה הדבר. כאשר בני העיירה באו לקבול לפניו על הנזק שנגרם להם בגלל הגשם, נענה מרוך ואמר: "ומי אשם, אם הילדים ב'חדר' לומדים בקיץ את הפרשיות של חורף?". ראה גם עד"ז מש"כ הרה"ח חיים שלמה פריעדמאן בספרו 'בצילא דמהימנותא' (עמ' כט).

במכתב שנתגלה לאחרונה נשאל כ"ק האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל בענין זה (צילומו בספר 'י"ג אורות' ח"ג עמ' קעה): "בדבר שאלתו במה שלומד חומש ורש"י ברבים, אם ללמוד החומש כסדרן אף אם לא יהיה בעתו, או ללמוד בכל שבוע דייקא פרשת השבוע. הנה אין לזה מקור בש"ס ופוסקים, אבל מנהג ישראל תורה ללמוד בכל שבוע פרשת השבוע שקורין בה". ועוד הוסיף לומר (קונטרס 'מרבה ישיבה', יו"ל כ"א כסלו תש"ס, עמ' נא): "שבימינו אלה כשרואים שהמתחכמים והמתחדשים לומדים כך, בוודאי אנחנו צריכים להתרחק מדרכיהם, וצריכין ללמוד באופן המקובל אצלינו מדור דור".

הגאון ר' יהודה צבי בלוהם, אב"ד האנשוביץ שבסלובקיה, בנו של הגאון בעל 'בית שערים', בשו"ת 'שארית יהודה' (או"ח סי' י) כותב: "ומה ששאל אם יותר טוב שהתינוקות ילמדו בבית הספר החומש כסדר עד שילמדו כולה או ילמדו קצת בכל שבוע מפרשת השבוע, עי' רש"י י"א ד"ה החזן שפי' ורואה היכן קורין תשב"ר בשבת זו וכו' ויודע שהיא פרשה של שבת זו ע"ש משמע שבכל שבוע הי' קורין פרשה המיוחדת לשבת זו".

כ"ק אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בקונטרס 'דברי תורה' (גליון אלף ש"ה, מתוך רעוא דרעוין ש"פ שמות תשכ"ח, עמ' 2) דן בענין זה ומביא ג"כ ראייה מפירוש רש"י הנ"ל. הוא אומר: "כאן המקום לעורר אודות מה שנתפשט קצת לאחרונה שאין לומדים עם הילדים כפי סדר הפרשיות. דהנה מאז ומעולם היה נהוג ללמוד עם תשב"ר את פרשת השבוע, ומקובל מפי

צדיקי אמת תלמידי הבעש"ט הק' זי"ע שכל פרשה מיוחדת לשבוע שלה. מקור לזה מצינו בגמרא (שבת יא, א) החזן רואה היכן תינוקות קוראין וכו', ופירש"י חזן הכנסת המקרא שבעה הקוראים בתורה, ופעמים שאינו יודע היכן צריכין לקרות למחר, ורואה היכן קורין תינוקות של בית רבן בשבת זו, והן קורין בסדר לאור הנר בבית הכנסת, ויודע שהיא פרשה של שבת זו וכו' ע"כ, הרי שבהכרח למדו עם התלמידים את פרשת השבוע, וכך ידע החזן שזאת הפרשה. זו הוכחה ברורה שהלימוד עם התינוקות לפי סדר הפרשה הוא מדברים העומדים ברומו של עולם, וכדאיתא בזה"ק (עי' פר' וירא ח"א קד, ב) בענין ג"ן פרשיות שבתורה. הנהגה זו שהנהיגו באיזה מקומות ללמוד עם תשב"ר חומש כסדר המקרא ולא על פי סדר הפרשיות, היא עוד צרה חדשה בדורנו..."

ועד"ז כתב ב'שפע חיים' (מכתבי תורה ח"ה עמ' עה): "הנה מדרך המתחדשים לומר תמיד שנשתנו העתים ולא כימים הראשונים ימים האחרונים, ואי אפשר לעת כזאת להתנהג באותה דרך כמלפנים, והיא שורש פורה רש ובענה לאלו הפורשים מדרך אבות. וראיתי בספר לש"ב הרה"ק מציעשנוב זצ"ל"ה שמרעיש עולמות ננד אלו שלומדים עם הילדים חומש לפי הסדר ולא לפי פרשת השבוע, שהדרך היה תמיד ללמוד דוקא בפרשת השבוע ואף אם הקטנים לא הספיקו ללמוד אלא עשרה פסוקים מהפרשה, כי יש להשריש שתוה"ק אינה כספר מעשיות ח"ו... ויש מקור לזה במשנה שבת דף י"א ע"א..."

וב'שפע חיים - ליקוטי דברי תורה' (חט"ו עמ' י-יא, ושם עמ' קפז-קפז, מתוך שיעור חומש רש"י פרשת אמור תשמ"ג) נאמר: "חדשים מקרוב באו והנהיגו חדשות בשיטת הלימוד, כי מדור דור היה נהוג במקומותינו - במדינות פולין גליציה אונגארן - לעשות עיקר הלימוד בגמרא... וכן בלימוד החומש אין לזוז מדרך אבוה"ק שלמדו לפי סדר פרשת השבוע דבר בעתו ואף שלא הספיקו לגמור את כל הסדרה אלא כמה פסוקים בכל שבוע, ודלא כאלו שממשיכים ללמוד על הסדר עד שלפעמים לומדים פרשת בראשית באמצע ימי הקיץ. וסיפר לי צדיק אחד [ב'שפע חיים' שם חכ"ג עמ' שכב, מתוך דרשת שבת שובה תשל"ד, מספר שזה היה עם הרה"ק מנאסויד זי"ע] שהגיע פעם לאיזה עיירה וירד אז גשם עז, וחקר לדעת איזה פרשה לומדים שם כעת הילדים, כשהשיבו לו שאוחזים כעת בפרשת נח נענה ואמר לא יפלא איפוא מה שיורד עכשיו מבול...". וראה גם בקונטרס 'דברי תורה' (גליון תתמה, מתוך דרוש בסעודת בר מצוה, פרשת וישב תשכ"א, עמ' ג), העירני לזה ר"י שי' מונדשיין.

גם כ"ק אדמו"ר הגה"צ מפאפא זצ"ל בעל 'ויחי יוסף' שאל את הגה"ק מהר"ם רוקח מבילגורייא זצ"ל (בנסעם ביחד בספינה מאה"ק לאירופה בקיץ תש"ט) למקור הנהוג שמלמדים את הילדים לפי פרשיות השבוע דוקא, והראה לו הגה"ק מבילגורייא את מקורו מגמרא שבת ופרש"י הנ"ל. שמעתי את זה מפי אאמו"ר (שליט"א) [הכ"מ] ששמעו מפי הרה"ח ישעיה גאלדבערגער ע"ה (שנתלוה להגה"ק מבילגורייא לשמשו). והוסיף אאמו"ר (שליט"א) [הכ"מ] להעיד שאכן בכל החדרים ובתי הספר של האורתודוכסים והחרדים בהונגריה היו מלמדים לפי פרשיות השבוע (לא כן בבתי הספר של הניאולוגים שבהם היו מלמדים לפי הסדר עם דילוגים).

ולמרות שכמה נביאים מתנבאים בסגנון אחד אינני מבין איך אפשר להוכיח מדברי רש"י

אלו שבמשך כל ימות החול לימדו את הילדים מקרא לפי סדר פרשיות התורה, והרי י"ל שרק בליל שבת למדו את פרשת השבוע.⁷

סדר הלימוד אצל חסידי חב"ד

אולי יש למצוא רמז לענין זה בלשון המאמר שבמאמרי אדה"ז 'אתהלך לאזניא' (עמ' ב):
 "...הרי התינוק אינו לומד הפרשה אלא בשביל שלא יכהו ואין בו דעת לש"ש...", ולכאורה
 הלשון "לומד הפרשה" מורה על לימוד לפי סדר פרשיות השבוע.

ב'אגרות קודש' (ח"א עמ' שמג, שמה) דן ה'צמח צדק' בשנת תר"ח אודות התיקונים
 בלימוד שבבתי-ספר שהציעו מטעם הקיר"ה: "הצעה לקוטים מתנ"ך יכילו הפרשיות הנאות
 לדרוש וללמד במ לילדים צעירי הימים ובזולת הפרשיות שאינם כ"כ הכרחי' או שאינם כ"כ
 הגונות להדרש לפני נערים וקטנים..." – ה'צמח צדק' שלל 'תיקון' זה לגמרי, ובין השאר כתב:
 "ואם ידלג הנער מללמוד מעשה ראובן ובלהה [בראשית לה, כב] הנה בבואו אח"כ ללמוד
 בתוכחות יעקב לראובן בפ' ויחי [שם מט, ד] כי עלית משכבי אביך וגו' לא יבין הדברים כלל.
 וביותר לדלג באמצע פרשה הלא ידוע שהתורה כולה נדרשת בסמוכים לעד לעולם עשויים
 באמת וישר, וכל אלו חובה והכרח להקבע בלב ושכל הילדים עת לימודן בתחלה בבתי הספר.
 וביו"ד סי' רמ"ה סעי' ו' שחייב האדם ללמוד לבנו תושב"כ כולה בלא שיעור כו'...", מפורש כאן
 שחייבים ללמוד עם הילדים באופן שיקבע בלבם שהתורה כולה נדרשת בסמוכים, ולפי זה
 אין ללמוד פרשת השבוע כי אם כל פרשיות התורה כסדרן. אבל אין לדייק בכל דבר הנאמר
 באגרת זו, שהרי נכתבו הדברים באופן שישכנע את שרי המלוכה [ראה גם מה שהעירו
 ב'הערות' שבסוף שו"ת 'צמח צדק' (יו"ד סי' עז, פג): "מהסגנון נראה שנכתבה כעין התנצלות
 לפני הממשלה..."⁸].

בהמשך כותב עוד ה'צמח צדק': "גם בפאלאזשעניע [=תקנון] שיצא מחדש על לימוד בבתי
 הספר לעברים אשר להממשלה... כתוב לומר⁹ שהנערים המתקבלים בריאזראד [=כיתה] הא'
 ילמדו כל ספרים הראשונים מתורת משה... ובמדרגה הב' ילמדו תשלום חמשה חומשי

7 ולהעיר מהנהוג בהרבה ישיבות ש'לקראת שבת למדו הבחורים את פרשת השבוע עם רשי"י (ישיבות
 הונגריה: ח"א עמ' 19). אודות לימוד המקרא בישיבות ראה גם 'אוהלי תורה' של פרופ' מרדכי ברויאר עמ' 129-123,
 'הליכות שלמה' (ח"א עמ' קנה הערה 106), 'אגרות קודש' ארמו"ר מוהרי"צ ח"ו (עמ' קנא קנב). ולהעיר ממש"כ
 ב'אגרות קודש' שם (ח"ט עמ' תג) באגרת להמשפיע הרה"ח ניסן נעמענאו: "דבר לימוד תנ"ך נחוץ הוא במאד, וצריכים
 לתת זמן על זה בכל יום ויום" (אבל אולי מוסבים הדברים רק "בדבר סדר הלימוד בומני הקיץ", ראה שם). ראה עוד
 בארוכה בספר 'התקנות בישראל' (ח"ד עמ' שט-שכח).

8 ועפ"ז היה אפשר לבאר דבר תמוה, ה'צמח צדק' מסתמך באגרת זו על ההלכה בשו"ע "שחייב האדם ללמוד
 לבנו תושב"כ כולה בלא שיעור", והרי כתב אדה"ז ש'בוזמן הזה... לא נהגו עכשיו ללמוד להתינוק כל התנ"ך כבימיהם
 רק תורה לבדה, כי סומכים שילמוד בעצמו כשיגדיל". וי"ל דכתב כן רק כלפי חוץ וליה לא סבירא ליה. אמנם לפי
 דעת הגרמ"ש אשכנזי ב'הערות וציונים' להל' ת"ת (ח"א עמ' 389 הערה 19/א) רק נ"ך לא צריך ללמוד, אבל את
 החומש צריך ללמוד כולו גם בימינו, ולפי זה הו' אתי שפיר דברי ה'צמח צדק' כאן. אמנם הוא בעצמו העיר שם
 לסתור דבריו: "ואע"פ שלהלן כתב: 'פרשיות התורה שכתובים בהם המצוות' לכאורה אין זה אלא לענין לחזור עמו
 פעמים רבות שכתב שם... אבל ללמוד בפעם הראשונה משמע שחייב בכל המקרא". אבל דבריו נסתרים מדברי אדה"ז
 עצמו שכתב: "ומי"מ צריך ללמוד ולחזור עמו פעמים רבות כל הפרשיות התורה שבהן כתובות המצוות...", הרי שגם
 "ללמוד" וגם "לחזור עמו" הוא צריך רק את הפרשיות שיש בהן מצות.

9 ראה 'מקורות לתולדות החנוך בישראל' ח"ד עמ' קפט-קצא (סומן כסימן קנב, אבל הסימנים שם מבולבלים).
 הנעתק כאן נמצא שם הערה 1.

תורה... הרי חייבו ידיעת כל הספרים מתנ"ך... בלי שום הזכרה מדילוג איזו דברים בהן ח"ו" – ואולי י"ל שתקנון ממשלתי זה גם עזר לשינוי בסדר הלימוד של הילדים¹⁰, שבמקום לימוד לפי סדר פרשיות השבוע, התחילו ללמד את ספרי החומש לפי הנאמר בתקנון הממשלתי.

בסקירת "המצב הרוחני של הנוודים" בעקבות מלחמת עולם הראשונה שכתב הגאון החסיד הרב יעקב לנדא זצ"ל (לימים אב"ד בני ברק) על פי בקשת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב (נדפס ב'אגרות קודש' שלו ח"ה עמ' סג-פא) מקפיד הרי"ל לציין את סדר לימוד החומש: "חומש 'ארגינאל' שלא בדילוג" (עמ' סז), "ספורי המקרא מחומש וגם מתנ"ך" (עמ' סח), "חומש ותנ"ך בלא דלוג" (עמ' סט), "חומש כפי סדר פרשת השבוע, ופרשה א' ולפעמים שתי פרשיות עם רש"י... החומש לומדים שלא בדילוג" [כנראה הכוונה שהם גומרים את כל הפרשה] (עמ' עד-עה), "מראש למדו את החומש... כסדר ואח"כ התחילו לדלג ולברר מה שנראה בעיניהם" (עמ' פ). מתוכן הסקירה יוצא ששולל את הלימוד "בדילוג", כלומר באופן ש"שמועה זו נאה, וזו אינה נאה" כפי דעת כמה מהמתחדשים שמדלגים על פסוקים שלדעתם אין מן הראוי לתשב"ר ללמדם, אבל אין בו גילוי דעת בין שני סדרי הלימוד של לימוד לפי הסדר או לפי פרשת השבוע.

משתי מקומות בדברי כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש נראה שלא רצה לקבוע את המנהג בזה. ב'לקוטי שיחות' (דלעיל הערה 1) כתב: "מנהג ישראל, אז בלויז די התחלת הלימוד פון תנוקות איז פון ספר ויקרא, אבער דערנאך לערנט מען מיט זיי בסדר אחר, כמנהגי המקום", ועד"ז ב'אגרות קודש' (חלק כ עמ' קפה): "פרשת השבוע (או חומש על הסדר)". אמנם מתיאור דברים מה"חדר" יוצא באופן ברור שהוא בעצמו למד את החומש בחדר לפי הסדר, וכה הוא מספר ('התוועדות' תשמ"ה ח"ד עמ' 2334): "ב'חדר' שבו למדתי לא למדו ילדים קטנים את ההפטרה, ועכ"פ לא בפעם הראשונה שלומדים פרשת שלח, לפני שסיימו חמשה חומשי תורה פעם אחת".

ידידי הרה"ג מ"מ שי' שטראקס, רב ושליח בקלן שבגרמניה, אמר לי בשם אביו הרה"ח ר' עובדיה (שי') [ז"ל] מלונדון, שגדל ברוסיה, "שבברסלב לימדו לפי פרשת השבוע, אבל בחב"ד לימדו לפי הסדר" (ר' עובדיה בא מבית של חסידי ברסלב). וכך סיפר הרה"ח מאיר שי' חזנוב (קרוינהייטס) שבסמרקנד למד אצל החסידים המפורסמים ר' אלי' חיים רויטבלאט ור' מיכאל טייטלבוים ז"ל, והם לימדו את החומש לפי הסדר. גם הרה"ג הרה"ח הרב ליפמאן (שליט"א) [ז"ל] שפירא, מרבני חב"ד בקרוינהייטס, העיד לאחרונה בתשובה לשאלותיי שבחב"ד לומדים חומש לפי הסדר (כ"ז מפי הרב יוסף יצחק שי' קעללער).

שאלתי את חמי הרה"ג הרה"ח הרב משה שליט"א לאזאר רב ומרביץ תורה במילאנו, שלמד בחב"ד ניו יארק מאז היותו בן עשר, וזה היה עוד בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, והוא אמר לי שלא זכור לו הוראה מרבתינו אדמו"רי חב"ד בזה, אבל הוא זוכר בילדותו שהמלמדים לימדו אותו לפי הסדר ולא לפי פרשיות השבוע. לפי דעתו של הרב לאזאר "אין ראייה מזה, שהרי המלמדים שלימדו שם לא היו חסידי חב"ד, המלמד הראשון שלי היה ליטאי, השני היה חסיד מפולין, ואילו השלישי בגיל בר מצוה היה כבר חב"דניק, הרב גארפינקל, אבל

10 אמנם "התקנות נדחו בבזזות מאת רבני וגדולי רוסיה, ומעולם לא יצאו לפועל, ובבוא המפקח הממשלתי אל העיר שלחו הילדים ובחורי הישיבות לבתיהם" (התקנות בישראל, ח"ד עמ' שכז). ואם קבלה היא נקבל.

אז כבר לא למדנו חומש". אבל מסתבר שהדבר היה בהסכמתו של אדמו"ר מוהריי"צ, וכפי שרואים ב'אגרות קודש' שלו שהוא היה מעורב בתוכנית הלימודים ותמיד התעניין אודות אופן התפתחות הלימודים. גם בכפר חב"ד לימדו תמיד לפי הסדר ולא לפי פרשיות השבוע (מפי הרשד"ב שי' לוי).

היוצא לנו מכל זה שלא מצאנו מפורש מה היה דעתם בזה של אדה"ז ואדמו"רי חב"ד שאחריו, אבל ברור שבדורות האחרונים למדו בחב"ד לפי הסדר.

והעירי הרה"ג לוי יצחק שי' רסקין מלונדון: "יודע אני כמה תלאות סבלו הנהלת בית ספר ליובאוויטש דפה לונדון יצ"ו בגלל שהתקשו להוראות המל"ח, ללמד חומש על הסדר, ולא לפי פרשת השבוע – כנהוג בה'חדרים' של חוגים אחרים. דרשתי על מקור בכתב לסדר זה, והראו לי 'תכנית לימודים', נערכה על ידי ה'מרכז לעניני חנוך', ברוקלין נ.י. ה'תש"ד.

ואעתיק ממנו הנוגע לנדו"ד בעמ' 9: תכנית למודים לנערים; חומש: שנה ב: בראשית, נח, לך, וירא, חיי שרה, תולדות, ויצא, וישלח. שנה ג: וישב, מקץ, ויגש, ויחי, שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו. שנה ד: כל חומש במדבר (בשנה זו מתחילים גם ללמד מקומות נבחרים מרש"י). שנה ה: כל חומש דברים. שנה ו: משפטים, תרומה, תצוה, תשא, ויקהל, פקודי, ויקרא, צו, שמיני. שנה ז: לגמר חומש ויקרא. שנה ח: פרשת השבוע עם פרש"י."

משמע שגם בליטא לימדו חומש לפי הסדר. לא מצאתי את זה לע"ע בפירושו אבל זכר לדבר מצאתי בדברי הסופר הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן בספרו "רבי פנחס מקוריץ" (תל אביב תש"י, עמ' 4): "הוא למד כמנהג הליטאים תנ"ך על הסדר". ויש לחפש בזה עוד מקורות.

תלוי כמה זמן מקדישים ללימוד המקרא

הנה כתבתי להסביר את מנהג למידת המקרא לפי פרשיות השבוע, שזה תלוי במה שנוהגים עכשיו להקדיש ללימוד המקרא רק כשנתיים ומיד מתחילים ללמוד משנה וגמרא, ואפילו באם ממשיכים ללמוד גם קצת המקרא הרי כבר אין זה מספיק גם ללמוד את כל התורה לפי הסדר וגם לחזור עליו כמה פעמים, כדי שיוכלו לזכור את מה שלמדו.

אמנם הרי התברר שמנהג חב"ד לפחות בדורות האחרונים ללמד לפי הסדר, וי"ל שנוהגים כן לפי שאין לומדים למודי חול וכד' ומקדישים הרבה זמן ללימוד המקרא. וכך תיאר לי אחד מתלמידי הישיבה דכאן את סדר הלימוד בחדר חב"ד פאריז: כיתות א-ב – כל ספר בראשית, כיתה ג – כל ספר שמות, כיתה ד – כל ספר במדבר, כיתה ה – כל ספר דברים, כיתה ו – כל ספר ויקרא, כיתות ז-ח שזה כבר גיל בר מצוה – כל שבוע את כל הפרשה עם פרש"י, ובסוף כל שבוע מבחן מפורט של 56 שאלות על הפרשה. סדר לימוד דומה שמעתי על חדר 'אהלי תורה' החב"די בקרוינהייטס, אלא שאחרי שגומרים את חמשה חומשי התורה הם חוזרים ללמוד ספר בראשית עם פרש"י, כיון שספר בראשית נלמד בגיל צעיר מדי. עם סדר לימוד כזה אכן יש מעלה גדולה שלומדים את כל חמשה חומשי התורה באופן מסודר, ושוב מספיקים לחזור על החומר באופן יסודי לפי פרשיות השבוע.

אבל אלו שלא מקדישים כ"כ הרבה זמן ללימוד המקרא, אם מפני שלומדים במשך כמה שעות לימודי חול (וזה נהוג ברובם ככולם של החדרים בארה"ב, להוציא חדר 'אהלי תורה' החב"די בקרוינהייטס), או מפני שמקדישים את רוב רובו של הזמן ללימודי גמרא והלכה,

בשבילים אכן אין זה מעלה גדולה באם לומדים לפי הסדר, שהרי בסדר הזה או שלא מספיקים לעבור על כל החומשים, או שממהרים ועוברים על כל החומשים אבל לא מספיקים לחזור על החומר לפני שעוברים ללמוד בישיבה, ונמצא ידיעתם במקרא חסרה ומקוטעת. משא"כ באם ילמדו לפי סדר פרשיות השבוע, אז יהיה להם לפחות ידיעה כללית ברוב רובם של פרשיות התורה.

עאכ"כ בבתי ספר שבהם מקדישים חלק של שעות הלימוד היומיות ללימודי חול, בהם ודאי אין שום מעלה ללימוד המקרא לפי הסדר, שהרי יצא מזה שהילדים לא יכירו חלק גדול מסיפורי ומצוות התורה.

[וכשדיברתי ע"ז בשיעור לבני הקהילה פה ק"ק בודאפעסט סיפר אחד המשתתפים, שבילדותו גדל בעיירת באלאטאן-פירעד, ולא היו שם רק כמה משפחות יהודיות בודדות, והיה אחד הזקנים מלמד אותם כל יום ראשון חומש לפי הסדר, ואף פעם לא הספיק ללמוד כלום על יציאת מצרים, מתן תורה ועוד ועוד. ולפי זה אין כל מקום להתפארותו של הרב אליהו זאב קאצין בסוף ההקדמה לספרו 'אדרת אליהו' ח"ג (פיטסבורג תרצ"ג): "וזאת נחמתי בעניי היתה כי זכיתי להיות מהבונים שבעם ולהרים קרן התורה והדעת בעירנו ולהעלות מעט ארוכה ותרופה למכאובן, וגם הוחילו לעלות השחר, כי בכמה בתי התפלה לומדים עם ילדיהם חומש כסדר הפרשה, ולא מדלגים וי[ספיקו בכל הפרשה ללמוד שורות אחדות..." – וביודענו מצב היהדות ולימוד התורה בארה"ב בשנים ההם אינני יודע מה הועיל בזה.]

לימוד פרשת השבוע הוי מעין חיוב לקרוא שמו"ת פרשת אותו השבוע

הנהגה נשאל הגה"ק מצעשינוב זצ"ל ('דברי שמחה' מכתב כד): "לתשובת יקרתו אם יעמוד הלאה להחזיק במנהג הקדום שלא ילמדו המלמדים בת"ת התורה כסדר רק בכל שבוע [לפי] הסדר, יען שמחמת זה התלמידים אינם יודעים ואינם זוכרים קרוא מקרא, ולפי מאמר המלמדים הסיבה היא מזה... הנסיון הביא לנו הרבה שכל שרצו לחדש ולבטל איזה דבר ממנהג הקדום הביא לנו נפילה והירוס ביסודי הדת כאשר ידוע, ולכן אין לנו לזוז אפילו משהו רק כמו שנהגו אבותינו ז"ל... ואם כי דיעה זו ללמוד התורה כסדר הובא בקדמון גדול¹¹, אך מנהגי ארצינו בכל היראים לא כן, ולכן אין לנו לעשות חדשות. וכי מוטל עלינו ללמד הנער עד שיזכיר תורה שבכתב בע"פ... עלינו אין מוטל רק ללמדו והיתרון תלוי במי שאמר והיה העולם. ועפ"י רמז י"ל טעם להמנהג שנהגו אבותינו ללמוד בסדר הזה, וכי לא היה להם ג"כ דעת זה אשר ללמוד התורה כסדר יותר נעים, הלא אין צריך לזה התחכמות ותחבולות גדולות... י"ל שרצו אבותינו שילמדו תינוקות של ב"ר בכל השבוע הסדר [= פרשת השבוע], וכמו שהחמירו על הגדולים שיעבירו הפרשה שמו"ת בכל שבוע. ואם כי ידעתי כי דברי אלה לא יכנסו בלב הכל, עכ"פ לא מנעתי להשיבו את אשר עם לבי..."

חידוש מעניין חידש כאן הרב, לדבריו לימוד החומש עם הילדים קשור גם לחיוב שמו"ת בכל שבוע (המבואר באו"ח סי' רפה), וכמו דחיוב השמו"ת הוא "פרשיותיו של כל שבת ושבת" (רש"י ברכות ה, סוע"א) כלומר "פרשת אותו השבוע" (שו"ע אדה"ז שם ס"א), עד"ז

גם הלימוד עם הילדים חייב שיהיה פרשת אותו שבוע. ואם כי הגה"ק מצעשינוב בעצמו מהסס בזה י"ל להמתיק הדברים ע"פ מה שביאר ה'לבוש' שם (ס"א) בטעם החיוב לקרות שמו"ת "כדי שיהא בקי בתורה", ולדעת ה'ערוך השלחן' שם (ס"ב) "בוודאי בשעה שתקן משה רבינו לקרות בתורה תקן ג"כ תקנה זו שכל אחד יקרא שנים מקרא ואחד תרגום", ולפי זה הוי חיוב זה תקנה בדין לימוד התורה, וכמו שגדול אינו יכול לוותר על פרשת השבוע כי יש לו שיטה אחרת בלימוד החומש, עד"ז י"ל גם בנוגע לקטנים דיש חיוב שיתעסקו בפרשת השבוע דוקא. כן י"ל בביאור דבריו.

חסרון בלימוד לפי סדר פרשיות השבוע?

והנה פשיטא ליה להרב דסדר הלימוד לפי פרשיות השבוע יש בו מגרעות: "התלמידים אינם יודעים ואינם זוכרים קרוא מקרא, ולפי מאמר המלמדים הסיבה היא מזה... אשר ללמוד התורה כסדר יותר נעים, הלא אין צריך לזה התחכמות ותחבולות גדולות...", ועד"ז ראיתי בספר 'חינוך ישראל' לש"ב הרה"ג ישראל דוד הארפענעס (ח"ב פ"ז סי' ב הערה כא) שכתב: "ולא נתבאר היטב הטעם למה באמת אין לומדים עמהם כל חמשה חומשי תורה על הסדר, והמציאות מורה שע"י כן אף כשמתבגרים אין בקיאים כל כך בסוף הסדרות".

אמנם מסופק אני בנכונות דבריהם, שהרי גם אני חונכתי בלימוד על סדר פרשיות השבוע, ובזכרוני מילדותי שזה היה לימוד נעים. והן אמת שהבקיאות בסופי הפרשיות חלש יותר, אבל יצא הפסדו בשכרו, שכיון שלומדים וחוזרים ולומדים כל שנה מתחילת הפרשה הרי ע"י השינון הזה יודעים את תחילת ואמצע הפרשיות על בוריין. משא"כ אלו שלומדים את החומש על הסדר, לא מספיקים לחזור ולשנן את החומר הרבה פעמים. ונדמה לי שאכן במציאות אלו שלמדו לפי פרשיות השבוע בקיאותם בחומש יותר גדולה.

סיכום

שני מנהגים ישנם בלימוד החומש לילדים: לימוד לפי סדר פרשיות השבוע או לפי לפי הסדר. שני סדרי הלימוד יסודתם בהררי קודש, וההולכים לאורם יש להם על מי לסמוך. אמנם י"ל שסדר הלימוד על פי הסדר טוב רק במקרים שמקדישים הרבה זמן ללימוד החומש, ועד שהילד עובר ללמוד בשיבה ומקדיש את עצמו כולו ללימוד גפ"ת אחרי הבר מצוה יוכל לעבור על כל החומש וגם לחזור ולשנן אותו, אבל במקומות שלא מקדישים הרבה זמן ללימוד החומש י"ל שעדיף ללמוד חומש לפי סדר פרשיות השבוע, כי עי"ז יתרגל הילד 'לחיות' עם פרשת השבוע (וכפי הוראת אדה"ז בעל ה'תניא', נעתק ב'היום יום' ב' חשוון) וגם יקנה ידע ובקיאות כללי בכל פרשיות התורה.

בודאפעסט, מוצאי ש"ק אור לכ"ד טבת, יומא דהילולא דאדה"ז, תש"ע